# Ikääntyminen ja tulevaisuuden Suomi vuonna 2060

## Lausunto tulevaisuusvaliokunnalle

## 16.4.2021


**Asiantuntijat:**

Professori Heikki Hiilamo, Helsingin yliopisto

VTM Reima Launonen, Filosofian Akatemia

Dosentti, johtava tutkija Jaana Leikas, VTT

Kehitysjohtaja Eeva Mäkinen, Itä-Suomen Hyvinvointivoimala

Tutkimusjohtaja Anna Rotkirch, Väestöliitto

Palvelujohtaja Helena Räsänen, Sipoon kunta (eläkkeellä)

Toimitusjohtaja Eija Sorvari, Miina Sillanpään säätiö

Suunnittelija Annele Urtamo, Ikäinstituutti

**Taiteilijat:**

Performanssitaiteilija Artor Jesus Inkerö

Runoilija, kirjailija Harry Salmenniemi

Esitystaiteilija Juha Valkeapää

Kuvataiteilija Niina Vatanen

**Hankkeen fasilitointi ja lausunnon kokoaminen:**

Läänintaiteilija Krista Petäjäjärvi, Taiteen edistämiskeskus

Läänintaiteilija Aura Seikkula, Taiteen edistämiskeskus

# HANKKEEN TAVOITE

Ikääntyminen ja tulevaisuuden Suomi -hankkeen tavoitteena on muodostaa uutta ajattelua ja rohkeita visioita ikääntymiseen tulevaisuuden Suomessa. Tulevaisuusajattelun aikajänne on vuosi 2060.

Aihe on monisyinen ja sitä on mahdollista lähestyä useasta eri näkökulmasta. Tämän hankkeen puitteissa kirjoitetut asiantuntijalausunnot käsittelivät ikääntymisen tulevaisuuksia mm. palveluiden, teknologian, osallisuuden, toimijuuden, onnistuneen vanhenemisen, syntyvyyden, sosiaalisten- ekologisten ja taloudellisten vaikutusten näkökulmista. Hankkeen taiteilijoiden aiheesta tekemät teosaihiot käsittelivät ikääntymistä sivistyksen, perheen, monimuotoisuuden ja ajan käsittämisen kautta.

Tämä lausunto ei esittele kaikkia hankkeen näkökulmia ikääntymisen tulevaisuuksista, vaan nostaa esiin keskeisiä kysymyksiä, teemoja ja sisältöjä, jotka eivät enää toista yksittäisiä asiantuntijalausuntoja tai taideteoksia, vaan kirkastavat työryhmälle yhteisiä, keskusteluissa toistuvia ja olemukseltaan perustavanlaatuisia havaintoja ikääntyvän yhteiskunnan uhista ja mahdollisuuksista.

Hankkeen työtapana on taidevälitteinen dialogi, missä ajattelu rakentuu taiteen läpi keskustellen. Kuvaus menetelmästä esitetään tulosten alla.

# TULOKSET

Ikääntymisen tulevaisuudet määrittyvät kiihtyvien globaalien kriisien varjostamana. Digitalisaatio ja ilmastonmuutos vaikuttavat kaikkiin ja kaikkien tulevaisuuksiin. Ekologinen jälleenrakennus, väestön monimuotoistuminen, sen ikääntyminen ja syntyvyyden vähentyminen sekä nopea teknologiakehitys ovat kaikki ilmiötä, jotka määrittelevät ikääntymisen mahdollisia tulevaisuuskuvia.

Merkitykselliset vuorovaikutussuhteet skaalautuvat yksittäisen ihmisen kokemuksesta kohti yhteisöjen ja sukupolvien välistä yhteyttä ja laajemmin yhteiskunnallisen asenneilmapiirin luomia mahdollisuuksia. Alla työryhmän löydökset tulevaisuuden uhista ja mahdollisuuksista.

## 1. TULEVAISUUDEN UHAT

### Huolikeskeinen puhunta

Ikäihmiset nähdään huoltosuhteen kurjistumisena, jonkinlaisena painolastina ja kulujen kohteena. Suhtautuminen ikäihmisiin erillisenä ihmisryhmänä on pahimmillaan alati kertautuva toisinto, joka vahvistaa ikäihmisten erillisyyttä ja erkautumista muista ikäryhmistä ja yhteiskunnasta. Ikäihmisten stigmatisointi on ihmisarvoa rappeuttava ongelma.

### Erillisyys yhteiskunnasta, yksinäisyys ja haurastuminen

Ikääntyminen ei ole elämästä yhtäkkiä eriytyvä ilmiö, vaan läpi elämän tapahtuva jatkumo. Ikääntyneiden ikäryhmän erillisyyden kokemus näyttäytyy rakenteellisena ongelmana ja yksittäisen ihmiselämän kokoisena

kysymyksenä. Sosiaaliset verkostot ovat murroksessa ja ikääntymistä uhkaa yksinäisyys. Lapsimäärien vähetessä perheet ja suvut pienenevät. Väestön ikääntyessä haasteena on myös vanhuusvuosien toimintakyvyn heikkeneminen ja haurastuminen, mikä on uhka yksilön elämänlaadulle ja lisää viimeisten vuosien hoivan tarvetta.

### Yksilöllisten mahdollisuuksien puute

Ikäihmiset eivät ole massa tai yksikkö. Ikääntyminen liittyy yksilölliseen vanhenemiseen ja tähän liittyviin mahdollisuuksiin tai mahdollisuuksien vähyyteen. Uhkana on etujen kasautuminen ja eriarvoistava ikääntyminen.

### Yksipuoliset sankaritarinat

Ikäihmisiin liittyvä ylistyspuhe ja sankaritarinoiden yksipuolisuus on ikääntyvää ihmiskuvaa määrittävä ongelma. Esimerkiksi keskittyessämme presidentti Sauli Niinistön kaltaiseen, koko kansakunnan tunnistamaan merkkihahmoon, tunnistamme hänen aktiivisen vanhuutensa saavutuksia, mutta saatamme samalla uskoa, ettei eläkkeelle jäätyään taidokas parturikampaaja osaa enää leikata hiuksia. Taidot eivät katoa ikääntyessämme, vaikka niitä ei enää käytettäisi samalla tavalla kuin työelämässä.

### Ikäihmisiin kohdistetut odotukset

Myönteiset ikääntymisen tulevaisuudet muodostuvat toimijuudesta, osallisuudesta ja vaikuttamisen mahdollisuuksista. Kysymykseksi nousee ikäihmisiin kohdistuvat odotukset ja miten nämä odotukset vahvistavat ihmisarvoa ja vaikuttavaa kansalaisuutta. Suomalaisessa yhteiskunnassa ihmisarvo kiinnittyy paljolti työroolin muodostamaan arvovaltaan. Mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen osallistumiseen tulee demokratisoida ikäihmiset huomioonottavalla tavalla.

## 2. TULEVAISUUDEN MAHDOLLISUUDET

### Sivistys, elinikäinen oppiminen ja voimavarat

Vallitsevassa ikääntymiskeskustelussa korostuu kehon heikkeneminen ja voimavarojen ehtyminen. Tämän fysiologisen prosessin rinnalla tulee tiedostaa ikääntymisessä alati kertautuva sivistys ja viisaus. Ihmisen kyky kehittyä, oppia ja sivistyä päättyy vasta kuoleman hetkellä. Jatkuvan oppimisen ja itsensä sivistämisen mahdollisuus on keskeinen keino kehittää ikääntymisessä olevaa arvoa ja siihen liittyvää toivoa. Tulevaisuuden ikääntyneet ovat paremmissa voimissa pidemmälle vanhuusvuosiin kuin aikaisemmat sukupolvet, jos myönteinen kehitys jatkuu. Ikäihmiset ovat arvokas voimavara ja heillä on paljon annettavaa mm. vapaaehtoistyössä ja vertaisina.

### Sukupolvien välinen vuorovaikutus

Ikääntymiseen liittyvä ilo muodostuu kyvystä ymmärtää ja olla osa elämän jatkumoa ja sivistysperintöä. Ikääntymisen arvoa kehitetään sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa, jossa ikääntymisen tuoma näkemyksellisyys voi välittyä. Kehittämällä sukupolvien välistä vuorovaikutusta voidaan ehkäistä heikentyvien huoltosuhteiden muodostamia sukupolvien välisiä jänniteitä. Edellytykset tähän muodostetaan yhteiskunnan rakenteissa ja asenteissa.

### Kuuluminen perheeseen, yhteisöön tai heimoon

Sosiaalinen kudelma ja kokemus erilaisten yhteisöjen merkityksestä on muutoksessa. Ikääntymisen tulevaisuuksien kannalta yhteys toisiin ihmisiin on perustavanlaatuisesti elämää määrittävä tekijä. Myönteinen tulevaisuuskuva ikääntymiseen rakentuu juuri näistä vuorovaikutusmahdollisuuksista. Kysymys on niin perheiden ja erilaisten yhteisöjen kuin yhteiskunnallisten palveluiden kyvystä vahvistaa yhteenkuuluvuutta ja huolenpitoa.

### Toivon ilmapiiri

Ikääntyminen on etuoikeus. Usko arvokkaaseen vanhenemiseen liittyy uskoon tulevaisuudesta, jossa empatialla ja ihmisarvolla on tilaa toteutua. Ikääntymisen tulevaisuudet heijastelevat laajemmin yhteiskunnallista toivon ja toivottomuuden ilmapiiriä. Tutkija, VTM Reima Launonen toteaa *”Muistan 90-luvun ja sen toivon ilmapiirin mikä silloin oli. Jos ajattelen nyt hieman utopistisesti, niin ajattelen että me olemme jotenkin hukattu se. Jos me ajattelemme toimijuutta, niin toimijuus edellyttää aina jonkinlaista uskoa siihen, että voit vaikuttaa asioihin.”* Yhteiskunnallisen ilmapiirin ollessa toivoton, kapenevat myös ikääntymiseen liittyvät tulevaisuuden mahdollisuudet. Suurien haasteiden edessä tulisi uskaltaa tunnistaa toivottuja tulevaisuuskuvia ja taistella paremman tulevaisuuden puolesta.

# YHTEENVETO

Ikääntyminen ei ole elämästä yhtäkkiä eriytyvä, yhtenäistä ikääntyvien massaa muodostava ilmiö. Ikääntyminen on läpi elämän tapahtuva yksilöllinen, yhteiskunnallisten ilmiöiden määrittämä, mahdollisuuksien jatkumo. Ikäihmisiksi luokitellaan tilanteesta riippuen 50+ tai 65+ vuotiaita henkilöitä, jolloin ikääntyneiden joukossa on monia ikäryhmiä ja yksilöitä.

Ikääntymisen tulevaisuuksiin liittyvä toiveikkuus rakentuu sukupolvien välisessä vuorovaikutuksessa. Vahvistamalla toimijuutta ja yksilöllisiä mahdollisuuksia rakennetaan ihmisarvoa, joka on perusta myönteiselle ikääntymiselle. Ikääntymisen tulevaisuudet liittyvät myös kysymykseen koulutuksen ja työelämän murroksista kohti inhimillisiä ja yksilöllisiä kohtaamisia. Monialaisen yhteistyön ja kehittämisen keinoin tavoitellaan uusia ihmis- ja ilmiölähtöisiä ratkaisuja, jotka tukevat kokonaisvaltaista hyvinvointia. Myös uuden teknologian eettinen suunnittelu ja hyödyntäminen voi merkittävällä tavalla vahvistaa ikääntyvän ihmisen elämänlaatua, pärjäämistä ja sosiaalisia mahdollisuuksia.

Maailman muuttuessa vuonna 2060 ikäihmiset ovat eläneet aivan erilaisen elämän kuin sitä edeltäneet sukupolvet ja myös odotukset ikääntymistä kohtaan ovat muutoksessa. Ikääntymisen tulevaisuudet rakentuvat yhteisestä kyvystä kehittää ikääntyvien ihmisten yhteiskunnallista näkyväksi tulemista, merkityksellisen osallisuuden kokemusta ja vuorovaikutussuhteita.

On hyvä tunnistaa, että Suomessa on tehty onnistunutta terveys- ja ikääntymispolitiikkaa, joka näkyy ikäihmisten aktiivisuutena ja hyvinvointina. Suomella on kaikki mahdollisuudet luoda edellytyksiä hyvälle ikääntymiselle myös tulevaisuudessa.

Tässä hankkeessa eheytettiin ikääntymisen sirpaleista tulevaisuuskuvaa taidelähtöisen asiantuntijadialogin keinoin. Hanke on esimerkki taiteellisen prosessin sisällyttämisestä monialaiseen asiantuntijadialogiin ja haastaa käsityksiä asiantuntijuudesta. Asiantuntijuuden laajentuminen moninaistaa ajattelua ja näkökulmia, joiden kautta voidaan tavoittaa uusia tulevaisuuden skenaarioita ja visioita. Kyky laajentaa käsitystä asiantuntijuudesta on asia, jolla on vaikutuksia tulevaisuuden Suomelle.

# HANKKEEN MENETELMÄ

Prosessissa hyödynnetty taidevälitteinen asiantuntijadialogi mahdollistaa yksittäisten asiantuntijanäkökulmien sijaan yhteisesti muodostuvan uuden ymmärryksen ja innovoinnin. Ideana on tarjota tulevaisuusvaliokunnan perinteisen asiantuntijakuulemisen rinnalle työtapa, jossa asiantuntijoiden näkemykset kehittyvät vuorovaikutuksessa taiteen ja luovien menetelmien kanssa.

Hankkeen lähtökohdan muodosti kahdeksan tulevaisuusvaliokunnan kutsuman asiantuntijan kirjoittamat skenaariot ikääntymisen tulevaisuuksista. Lausunnon kirjoittamisen jälkeen asiantuntijat osallistuivat fasilitoituun työpajaan (10.11.2020), jossa keskusteltiin lausuntojen pohjalta ja tarkasteltiin erilaisia utopioita ja dystopioita ikääntymisen tulevaisuuksista.

Tämän asiantuntijatyöpajan jälkeen Taiteen edistämiskeskuksen kutsumat neljä eri alan taiteilijaa käyttivät asiantuntijalausuntoja sekä asiantuntijatyöpajan tallennetta ja siitä litteroitua keskustelua taustamateriaalina taiteelliselle työlle. Taiteellinen prosessi oli luonteeltaan vapaa, taiteilijan itsenäinen tulkinta ikääntymisen aiheeseen. Taustamateriaali toimi sytykkeenä yksittäisille taideteoksille ja teosaihioille, joita hyödynnettiin hankkeen viimeisessä osassa.

Hankkeen jälkimmäisessä työpajassa (5.3.2021) taiteilijat esittivät teosaihionsa. Tähän tapahtumaan osallistui myös tulevaisuusvaliokunnan edustajia. Näiden taiteellisten sisältöjen pohjalta työpajan keskustelu jatkui yhdessä asiantuntijoiden ja taiteilijoiden kanssa. Tämä lausunto kiteyttää asiantuntijoiden ja taiteilijoiden yhteisen ajattelun löydökset. Hankkeen sisältöjä ja menetelmää esitellään tarkemmin myöhemmin julkaistavassa raportissa.